

Як показує польський досвід, законодавство про попередження насильства в сім'ї дає широкі можливості щодо звернення постраждалих неповнолітніх до органів та установ за допомогою у ситуації сімейного насильства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kwaśny, Budowanie poczucia własnej wartości u dziecka. Warszawa, 2010. – 85 s.
2. Karły : Przemoc domowa : (Teoretyczne aspekty zjawiska) // Teraźniejszość, Człowiek, Edukacja. – 2002, nr 1. – S. 83 – 89.
3. J. Szczepkowski : Przeciw przemocy domowej // Wychowanie na co Dzień. – 2000, nr 1/2. – S. 38 – 40.
4. J. Mellibruda, Wybrane problemy patologii życia rodzinnego, w: Psychologia. Podręcznik akademicki, t. 3, Sopot 2001. – S. 755.
5. Paulina Zduniak, Przemoc w rodzinie – gdy dom przestaje być bezpieczną przystanią.
6. Sroka T. Zostałem pokrzywdzony przestępstwem i co dalej? Informator dla pokrzywdzonego / T. Sroka. – Warszawa. – 2010. – 120 s.
7. Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie «Niebieska Linia», Wprawa Po Moc Poradnik dla osób doświadczających przemocy w rodzinie, Warszawa. – 2008. – S. 9.
8. Dz, U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493.

Людмила Мороз,
д. психол. н., професор,
Одеський державний університет
внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ І ВРАХУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ У НАДАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Законні права, інтереси та потреби дітей визнані пріоритетними у наданні соціальної допомоги та підтримки, але поки що вони ще не отримали належного нормативного закріплення. Залишається відкритим питання про роль психологічної експертизи, методи її проведення та врахування результатів у вирішенні долі дитини.

Liudmyla Moroz

DETERMINATION AND CONSIDERATION OF CHILD INTERESTS IN PROVIDING SOCIAL SUPPORT

The article features the legal rights, interests, and children needs as a priority in the provision of social care and support, but so far they were not properly regulated by the legislation. There is a recurring issue of the role of psychological expertise, methods of implementation and using its for definition of a child's fate.

У Декларації прав дитини зазначається, що дитина, внаслідок її фізичної та розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і турботи, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження, до досягнення повноліття. Особливої уваги дитина потребує у випадку розлучення батьків, позбавлення батьківства, встановленні опіки чи всиновленні.

Усиновлення є формою влаштування життя дитини шляхом юридичного заміщення її сім'ї іншою (Зауважимо, що більшість прийомних батьків бажають взяти в родину дитину віком до 5 років, при цьому багато дітей віком 12–18 років залишаються в інтернатах). Основним завданням цього «заміщення» є подолання процесу соціального відторгнення особи з боку суспільства, залучення її до нормального процесу природного буття, але у складі іншої сім'ї та іноді, навіть, і під іншим іменем.

Головною метою усиновлення є турбота про дітей, які втратили батьків або з тих чи інших причин позбавлені батьківського піклування, створення для них безпечного середовища, добробуту та умов для всебічного розвитку. Усиновлення дитини проводиться у її *найвищих інтересах* для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. Отже, інтереси дітей мають особливе значення. Проте, саме поняття «найвищих інтересів» не є цілком зрозумілим та очевидним. З огляду на це, існує необхідність закріплення на законодавчому рівні поняття «найвищі інтереси дитини» та надання відповідного психолого-педагогічного коментаря.

Під інтересами дитини пропонується розуміти умови, що обов'язково повинні бути дотримані при усиновленні. Йдеться про гарантування безпеки та здоров'я дитини, забезпечення умов для її повноцінного фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку. При вирішенні уповноваженими особами питання про доцільність залишення дитини з одним із батьків (за статистикою, незважаючи на юридичну рівність обох батьків, єдину дитину у 90% випадків залишають з матір'ю, якщо дітей двоє – теж, аби їх не розлучати). У кожному випадку усиновлення необхідна перевірка та врахування матеріальних і морально-психологічних та інших якостей усиновителів. Під обставинами, що мають бути враховані, зазвичай розуміють риси характеру усиновителя (але які саме?), інформацію про поведження заявника на роботі, у побуті, наявність судимості за злочини проти особи, за корисливі й інші навмисні злочини [3, с. 542].

Відповідно до Декларації прав дитини, вона має право на життя, ім'я та громадянство; право знати своїх батьків; зберігати свою індивідуальність; підтримувати взаємини з обома батьками; висловлювати свої погляди і думки з усіх питань; отримувати і передавати інформацію (за винятком певних обмежень); на свободу думки, совісті й релігії; на свободу об'єднань і товариств у мирних цілях; на захист від посягань на особисте сімейне життя, честь і гідність; на повноцінне і достойне життя, на піклування; на освіту відпочинок і дозвілля; на рівень життя, необхідний для нормального розвитку; на захист від економічної експлуатації; на захист від наркотиків, психотропних речовин, від усіляких форм сексуальної експлуатації; на гуманне поведження, захист від незаконного позбавлення волі; на негайний доступ до правової допомоги і таке поведження, яке сприяє розвитку у дитини почуття гідності й значущості, змінює в ній повагу до прав людини і її свобод, сприяє виконанню нею корисної ролі в суспільстві.

Права насамперед необхідні для задоволення найвищих інтересів та базових потреб дітей. Згідно «піраміди потреб» людини (за А. Маслоу), людські потреби мають розвиватися від нижчих до вищих. Прагнення до реалізації вищих потреб, як правило, виникає тільки після задоволення потреб нижчого порядку, наприклад, в їжі і безпеці, так званих вітальних потреб. Визнаючи, що люди мають безліч різних потреб, він також вважав, що ці потреби можна розділити на такі групи:

- 1) фізіологічні: голод, спрага, статевий потяг і т. д.;
- 2) екзистенціальні: потреба в безпеці: почуття впевненості, позбавлення від страху і невдач, безпеки існування, комфорту, забезпечення сталих умов життя;
- 3) соціальні: йдеться про соціальні зв'язки, спільну діяльність, спілкування, прихильність, турботу про інших і самоповагу;
- 4) престижні: самоповага, повага з боку інших, досягнення успіху, висока самооцінка, схвалення, визнання;
- 5) духовні потреби: знати, вміти, досліджувати;
- 6) естетичні потреби: гармонія, порядок, краса;
- 7) потреба у розвитку та реалізації своїх цілей, здібностей, право на самовиявлення.

Як свідчить практика соціального та правового захисту прав та інтересів дітей, вони порушуються ще на самому початку усиновлення. С. Лисенко зазначає, що вибір усиновителями майбутнього сина чи доньки (зазвичай, за критеріями привабливості та зовнішньої подібності до батьків), є великим стресом для дитини, адже створюється ситуація, коли дитину оцінюють як товар серед інших дітей, які утримуються в одному закладі і яких вже вкотре «не вибирають». Натомість необхідно, щоб не батьки шукали собі дитину, керуючись власними уподобаннями, а для кожної дитини, яка потребує родини, шукали таких людей, що найбільше підходять їй за більшістю критеріїв і могли б найкраще виконувати роль батьків [3, с. 24]. У цьому контексті варто звернути увагу на положення Гаазької конвенції про захист прав дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення 1993 року, відповідно до якої у державі створюються спеціальні органи, які, на основі отриманої інформації про всіх дітей, що потребують родини, та, відповідно, всіх осіб, що

бажають усиновити, підбирають усиновлювачів персонально для кожної дитини, враховуючи її інтереси. Але які саме і в який спосіб? Ці питання залишаються нормативно неврегульованими.

З огляду на викладене вище, необхідним є законодавче закріплення поняття «найвищі інтереси дитини» та ширше використання можливості залучення до вирішення даних питань спеціалістів – для надання консультацій чи експертних висновків. В якості фахівців часто виступають педагоги та психологи, які не мають належного досвіду, компетенції й статусу експерта.

До чинників, які заважають компетентній оцінці інтересів та потреб дітей, можна віднести відсутність загально визнаної концепції щодо змісту поняття «найвищі інтереси дитини», визнання компетентних осіб, уповноважених давати оцінку цих інтересів, стандартних методів оцінки та процедури її здійснення. Алгоритм дій посадових осіб нормативно не закріплено; відсутні джерела фінансування експертної діяльності; оцінка потреб дітей нерідко перекладається на недостатньо підготовлених працівників, які не готові диференціювати інтереси дітей різного віку та рівня розвитку.

Працівники Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді відповідно до наказу № 54 від 21.09.2009 р. пройшли низку тренінг-семінарів з метою формування умінь та навичок роботи у складі міждисциплінарних команд для оцінки потреб дітей та спроможності батьків чи опікунів враховувати їх. Насамперед, йдеться про психічне та соматичне здоров'я дитини, наявність хронічних хвороб, що вимагають спеціального догляду. Необхідно оцінити освітні потреби дитини та освітні наміри обох батьків для їхнього узгодження. Експерт повинен скласти свою думку про те, які етичні й духовні цінності притаманні для кожного з батьків і як вони можуть вплинути на дитину. Якщо один з батьків демонструє, наприклад, антисоціальні тенденції або має розлади поведінки, завдання експерта прогнозувати те, як це може відобразитися на дитині. Якщо батьки дитини – представники різних культур, експерт повинен оцінити особливості культурних та етнічних впливів і їх важливість для дорослішання і розвитку дитини. Також експерт оцінює значущість релігійного виховання у сім'ї. Дитина може без шкоди для себе виховуватися в двох релігіях (атеїзму), але тривалий конфлікт між батьками з приводу її релігійного виховання може завдати шкоди.

Згідно досліджень зарубіжних вчених M. Brinig, F. Buckley, B. Cox, A. Emery C. Estin, F. Garfield, D. Hubin, S. Krause, S. Levmore, D. Meyer, L. Robayo, K. Smith, J. Strauber, G. Venabl та ін., відсутні достатні дані, що підтверджують справедливості тверджень, ніби дочку краще виховує мати, а сина – батько. Більш важливими уявляються стосунки кожного з батьків з дитиною та їх чутливість до статево-рольових потреб дитини. С. Херман (Herman, 1997) вказує на безліч соціальних факторів, що впливають на суперечки про опіку: наявність мачухи чи вітчима, бабусь і дідусів, девіантність дітей, вірогідність жорстокої або сексуальної поведінки з ними у минулому. Може стати в нагоді оцінка того, наскільки відповідає інтересам дитини графік роботи батьків та їх фінансові можливості. Експерт може бути запрошений для висловлення думки про вплив статі дитини і батька на прийняття рішення про опіку. У своєму висновку експерт повинен врахувати соціальну підтримку оточення – бабусь і дідусів, інших членів сім'ї, друзів, власні соціальні зв'язки дитини. Він повинен дати прогноз того, як вплине на дитину збереження або зміна цього оточення. Також експерт має охарактеризувати відносини між сиблінгами, адже вони надають один одному величезну емоційну підтримку.

При розгляді організації експертизи обговорюється низка питань: порядок інтерв'ювання членів сім'ї, використовувані методи проведення експертизи, питання кваліфікації експертів, етичні норми. Експерт зобов'язаний ознайомитися з усіма юридичними документами обох сторін для того, щоб зрозуміти, за що і проти чого бореться кожна зі сторін; щоб отримати інформацію про особливості дитини і сім'ї. У США експерт самостійно визначає, хто з оточення сім'ї повинен бути обстежений для відповіді на поставлені перед ним питання і скільки часу для цього необхідно. Всі автори підкреслюють необхідність обов'язкової участі в дослідженні декількох суб'єктів: дитини, батьків, а також інших осіб, що входять до оточення дитини (бабусь і дідусів, нянь, сусідів, педагогів тощо), адже контакти з ними часто допомагають розкрити деякі об'єктивні деталі, що мають відношення до дитини і отримати інформацію про наявні в сім'ї проблеми. При цьому експерт зобов'язаний інформувати всіх учасників інтерв'ю про щирість у конфіденційній інформації.

С. Херман рекомендує у бесіді з батьками не бути поверховим, щоб сформулювати об'єктивну точку зору, зустрічатися з батьками та дитиною декілька разів. Вважається, що експерт, який спілкувався тільки з одним із батьків, не може висловлювати свою точку зору щодо стану справ загалом, без врахування позиції іншого батька. Провідною метою експерта є встановлення «найкращих інтересів дитини, тобто того, що може бути зроблено в інтересах дитини, а не того, що цікавить дитину». Останнє більше цікавить тих, хто бажає грати на інтересах дитини для маніпулювання її почуттями та ставленням.

Першу зустріч з батьками рекомендується проводити у формі вільного інтерв'ю, під час якого важливо оцінювати неправдивість викладу подій, те, на чому кожен з батьків акцентує увагу, як він описує історію свого шлюбу і сприймає свої стосунки з дитиною, наскільки він чутливий до спеціальних потреб дитини,

сконцентрований він на дитині чи на своїх стосунках з партнером. Частина зустрічей мають бути присвячені історії розвитку дитини, розпорядку її життя. Залежно від віку дитини, обираються засоби експертної оцінки – стандартизоване інтерв'ю чи бесіда, різні тести, проєктивні (малюнкові) методики, відтворення подій за допомогою іграшок, гри тощо. Дітям дошкільного та молодшого шкільного віку рідко задаються питання про уподобання у зв'язку з тим, що, по-перше, думка дитини цього віку значно більше залежить від думки оточуючих його дорослих, а по-друге, справедливо вважається, що саме це питання, задане в ході експертизи, може посилити внутрішній конфлікт дитини. Як зазначає Г. Фігдор, «вибір найчастіше падає на того, перед ким дитина відчуває більше страху або якого вважає більш вразливим або більш злопам'ятним» [4].

У США багатьма професійними організаціями опубліковані стандарти проведення експертиз з питань опіки над дитиною [6]. У світі існує велика кількість посібників, у яких роз'яснюються цілі, завдання, питання організації та проведення подібних експертиз. Проте в Україні відчувається брак відповідних матеріалів, що актуалізує проблему нормативного врегулювання інтересів дитини у контексті захисту та зміцнення її прав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція ООН «Про права дитини» // Право України. – 1993. – № 5–6. – С. 56–64.
2. Лисенко С. Становлення сучасного правового механізму захисту прав дитини у міжнародному усиновленні / С. Лисенко // Право України. – 2006. – № 3. – С. 22–26.
3. Сімейний кодекс України : Науково-практичний коментар // [за заг. ред. С. Фурси]. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2008. – 1248 с.
4. Фигдор Г. Дети разведенных родителей : между травмой и надеждой / Г. Фигдор. – М. : Наука, 1995. – 376 с.
5. Фурманов И. Психолого-педагогическая профилактика семейного неблагополучия : пособие для педагогов и психологов общеобразовательных, социально-педагогических учреждений, учреждений дошкольного образования / И. Фурманов. – Минск : Нац. институт образования, 2010. – 164 с.
6. Brinig M. Joint Custody : Bonding and Monitoring Theories / M. Brinig, F. Buckley // Indiana Law Journal. – 1998. – Vol. 73. – № 2. – P. 25–37.

Валерія Пахомова,

студентка,

Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СТАТУС УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ДИТИНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано існуючі моделі уповноважених з прав дітей. Охарактеризовані основні повноваження та представлений порівняльний аналіз особливостей функціонування омбудсменів у зарубіжних країнах та в Україні.

Valeriia Pakhomova

STATUS OF COMMISSIONER FOR CHILDREN'S RIGHTS: COMPARATIVE LEGAL ASPECTS

The article features the existing models of commissioners for children's rights. It outlines the major functions and provides a comparative analysis of the particularities of operation of commissioners in foreign countries and in Ukraine.

Одним з найбільш актуальних напрямків діяльності розвинутих держав, які входять до міжнародної спільноти, є захист прав людини та дитини. Активний процес державотворення, становлення вітчизняного законодавства, формування державних інституцій та механізмів – все це призводить до оновлення чинного законодавства, що, в свою чергу, потребує ретельного вивчення.

Окремі аспекти системи захисту прав дитини широко досліджувалися у роботах вітчизняних та зарубіжних науковців (В. Абрамов, Н. Карпачова, Н. Кондратюк, Н. Крестовська, Д. Морріссон, Н. Опольська, Ю. Павленко, О. Петрашук, О. Скакун, І. Тюльченко та ін.), проте відносна новітність вказаного інституту зумовлює актуальність вивчення проблематики захисту прав дитини та шляхів реалізації цього механізму у вітчизняному та міжнародному праві, особливо, зважаючи на перспективи відповідних реформувальних в Україні, що, безумовно, мають ґрунтуватися на міжнародному досвіді.

Вперше проблема прав дитини була закріплена *Женевською декларацією* (1923 р.), яка була спрямована на створення умов, які б забезпечували нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, захист, належне виховання тощо. 20 листопада 1959 року Генеральна Асамблея ООН прийняла *Декларацію прав дитини*, у преамбулі якої проголошується: «...приймаючи до уваги, що дитина, через її фізичну, розумову незрілість, має потребу в спеціальній охороні і турботі, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження». Цей міжнародний документ став основою для *Конвенції*